

Europa als ulls dels *Annales* (1903-1933)*

José A. Donaire**

Résumé / Abstract / Resumen / Resum

Le continent européen était, dans les trois premières décennies de ce siècle, le témoin de violents changements territoriaux qui ont effacé le modèle du XIXe siècle. À bien des égards, le cadre dans lequel s'était inspiré l'édifice épistémologique de l'école régionale française est en train d'être remplacé par un autre dans lequel — au moins en apparence — les rapports entre l'environnement physique et les sociétés humaines seront moins évidents. L'adaptation du corps théorique et méthodologique à la réalité européenne semble caractérisée par une évolution non linéaire puisque, dans les dernières années de la période étudiée, on constate une involution, un retour au modèle plus classique. Aussi, l'intérêt croissant qu'a montré la revue pour l'Europe atlantique et des sujets d'ordre plus économique s'estompe dans la fin de cette période et on s'aperçoit d'une reprise des cadres traditionnels (de préférence méditerranéens) et on constate un intérêt renouvelé pour les sociétés agricoles. De même, les monographies régionales qui paraissent dans la revue n'ont plus une vocation fonctionnelle — qui s'est manifesté au milieu des années 20 — et, dans une large mesure, reprennent l'explication écologique avec la recherche des rapports entre l'environnement et la société.

* * *

During this first third of this century, the continent of Europe witnessed far-reaching territorial transformations in the nineteenth century model. To some extent, the setting which had inspired the epistemological structure of the French regional school was being replaced by one in which — at least to external appearances — the relationship between the physical environment and human activities was much less evident. The adaptation of the theoretical and methodological context to the new Europe seems to take the form of a non-linear evolution, for in the latter years of the period examined, evolutionary tendencies indicate a return to the more classical model. In this

---

* Per a la realització d'aquest article, m'han estat molt profitosos els suggeriments efectuats pel Dr. Lluís Riudor, del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

** Departament de Geografia. Universitat de Girona.

way, the growing interest which the publication had shown in Atlantic Europe and topics of a more economic nature, was truncated. The traditional settings—especially the Mediterranean—came to the fore again and interest in rural societies was renewed. Likewise, the monographic studies which had demonstrated distinct functional objectives in the midtwenties, recovered elements of ecological explanation, and the search for the relationship between environment and society.

* * *

El continent europeu era, en el primer terç de este siglo, testimonio de violentas transformaciones territoriales que desdibujaron el modelo decimonónico. En cierta manera, el escenario en el que se había inspirado el edificio epistemológico de la escuela regional francesa estaba siendo sustituido por un entorno en el que —al menos en apariencia— las relaciones entre el medio físico y las actividades humanas aparecían menos evidentes. La adaptación del cuerpo teórico y metodológico a la realidad europea parece caracterizada por una evolución no lineal, ya que en los últimos años del periodo de estudio se constata una evolución, un retorno al modelo más clásico. Así, el creciente interés que mostró la revista hacia la Europa Atlántica y la temática más economicista se ve truncada en el último periodo, en el que se retoman los escenarios tradicionales (preferentemente mediterráneos) y se renueva el interés por las sociedades agrícolas. De igual manera, las monografías que aparecen en la revista interrumpen su vocación funcional —que habían manifestado a mediados de los años veinte— y, en buena medida, reencuentran la explicación ecológica, la búsqueda de las relaciones entre medio y sociedad.

* * *

El continent europeu era, en el primer terç d'aquest segle, testimoni de violentes transformacions territorials que desdibuixaren el model noucentista. En certa manera, l'escenari en el qual s'havia inspirat l'edifici epistemològic de l'escola regional francesa és substituït per un entorn en el qual —almenys aparentment— les relacions entre el medi físic i les societats humanes restaren menys evidents. L'adaptació del cos teòric i metodològic a la realitat europea sembla caracteritzada per una evolució no lineal, ja que en els darrers anys del període d'estudi hom constata una involució, un retorn al model més clàssic. Així doncs, l'interès creixent que mostrà la revista vers l'Europa Atlàntica i la temàtica més economicista es veié truncat en el darrer període, en el qual es reprenen els escenaris tradicionals (preferentment mediterranis) i es renova l'interès per les societats agrícoles. De la mateixa manera, les monografies que apareixen a la revista interrompen la seva vocació funcional que havien manifestat a mitjans dels anys vint i, en gran mesura, retroben l'explicació ecològica, la recerca dels lligams entre medi i societat.

L'escola regional francesa era, en el primer terç de segle, una de les institucions geogràfiques més reputades del món acadèmic i els *Annales de Géographie* el seu millor mitjà propagandístic. Per aquest motiu, la revista gal·la mai no es va estancar en els estrets límits del pentàgon francès. Fidel al seu paper de portaveu de l'escola vidaliana, els articulistes de la revista compartiren els vaixells amb els colonitzadors enviats des de la metròpoli, estudiaren els nous continents i redactaren planes molt valuoses per al coneixement de les terres sotmeses.

Tanmateix, l'escenari més comú dels articles dels *Annales* al llarg dels trenta anys d'estudi fou el Vell Continent. Entre 1903 i 1933, dels prop de 1.200 articles i notes que sortiren a la llum, aproximadament la meitat feien referència, d'una manera o d'una altra, a l'àmbit europeu, l'espai més immediat.

L'Europa del primer terç de segle serà testimoni de notables transformacions. En l'àmbit econòmic, es consolidarà el procés d'industrialització i s'augmentarà la connectivitat del territori, amb el desenvolupament de les comunicacions. En l'àmbit polític, l'Europa del període d'entreguerres coincidirà amb la crisi dels imperis europeus i la progressiva pèrdua de pes en el context internacional.

L'objectiu d'aquest article és copsar el comportament de l'escola regional francesa en l'intent per readequar els seus continguts a l'Europa de principi de segle.

En una primera part, a partir de l'anàlisi quantitativa de la revista francesa, s'estudiaran els continguts temàtics més freqüents, els espais més comuns i la relació entre àmbits espacials. Aquestes dades de les referències i algunes més han estat introduïdes en una base de dades, fet que ha permès un estudi exhaustiu.

En una segona part, a partir de l'anàlisi qualitativa de les monografies regionals, es posarà l'èmfasi en el decurs en el temps dels textos dels *Annales* analitzats.

LA TEMÀTICA. ENTRE L'ECONOMIA I LA GEOGRAFIA FÍSICA

Al llarg del període d'estudi, els àmbits temàtics més comuns són, per aquest ordre, l'economia (32,1%), la geografia física (28,7%), les monografies (11,9%), la demografia (6,9%), l'etnologia (5,2%), la geopolítica (4,5%) i la cartografia (4,2%).

Tot i que la geografia física i l'economia comprenen més de la meitat dels articles i les notes, resulta impròpi parlar de concentració temàtica. Si desglossem aquests àmbits en camps més concrets, podem testimoniar un resultat invers: una relativa amplitud temàtica en la qual tenen cabuda aspectes molt diversos; de fet, és conseqüent amb la voluntat enciclopèdica de l'escola vidaliana, que lluny de limitar-se a un o un altre àmbit temàtic, estudia el conjunt de fenòmens físics humans que es desenvolupen en un territori.

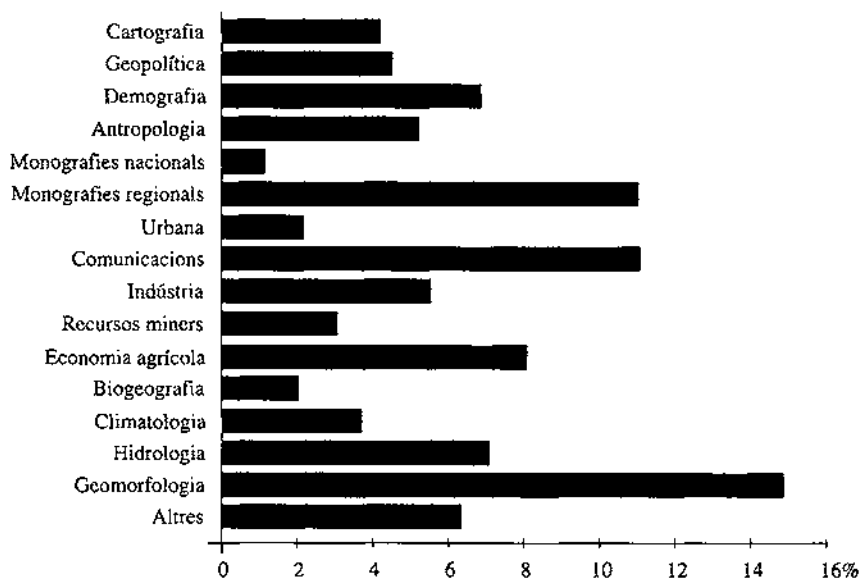
Potser la dada més significativa sigui el predomini dels estudis econòmics. Deter-

minats àmbits com les vies de comunicació, la indústria o l'explotació dels recursos minerals no acostumen a relacionar-se amb l'escola regional francesa. És, sens dubte, el més clar testimoni de la voluntat de palesar les transformacions territorials que se succeeixen a l'escenari europeu. Les comunicacions, l'economia agrícola, la indústria i els recursos miners són, per aquest ordre, els aspectes econòmics més estudiats.

Més conseqüent amb el model clàssic és el protagonisme dels estudis de geografia física. En un cos epistemològic basat en les interaccions societat-medi, el paper de l'espai físic és essencial. Cal destacar l'elevat nombre de col·laboracions de geòlegs que testimonia els vincles entre ambdues disciplines: no en va, la geomorfologia és l'àmbit de la geografia física més al·ludit. La hidrologia i la climatologia li segueixen en importància.

Una altra dada significativa és l'escassa rellevància de les monografies regionals i nacionals. Resulta paradoxal que la revista d'una escola que considerava l'estudi

Gràfic 1. Àmbits temàtics

Nota: es podrien agrupar els diversos camps temàtics en àmbits més amplis, donant lloc a 8 categories: 1) geografia física (geomorfologia, hidrologia, climatologia, biogeografia); 2) economia (economia agrícola, recursos miners, economia industrial, comunicacions, urbana); 3) monografies (monografies nacionals, monografies regionals); 4) antropologia; 5) demografia; 6) geopolítica; 7) cartografia; 8) altres. Aquestes mateixes categories són emprades en els gràfics 4 i 5.

monogràfic com el paradigma de la metodologia geogràfica prestés una atenció tan minsa a aquesta mena d'assajos. Hom pot considerar que les limitacions en extensió d'un article limiten les possibilitats de redactar estudis que requereixen una amplitud considerable. Tanmateix, Vacher (1904), Arbos (1912) o Moreau (1920) són tres exemples prou diferenciats que palesen la possibilitat d'articular la lògica d'una monografia en els estrets confins d'un article.

L'anàlisi quantitativa de l'evolució en el temps dels diversos camps temàtics posa de manifest alguns punts d'interès.

Potser el fet més remarcable sigui el pas dels camps temàtics identificats amb les societats tradicionals (geografia física, etnologia i demografia) vers un estudi adient a la realitat socio-econòmica de l'Europa de la postguerra (bàsicament, les anàlisis econòmiques). Els estudis de to economicista, que a principi de segle a penes representaven una cinquena part de les referències, en representen, al final del període, prop de la meitat. El pas a l'economicisme és igualment present en la trajectòria temàtica dels principals autors de l'època. Així, Demangeon, interessat inicialment pel relleu del Llemosí (1910) o l'hàbitat rural francès (1920a), mostra a mitjans dels anys vint un interès per la vida econòmica de les Illes Britàniques i Alemanya (1922, 1924).

Sens dubte, el camp més lligat a la conjuntura històrica és la geopolítica. Si globalment la seva significació ha estat molt poc rellevant, en el període immediatament posterior a la Primera Gran Guerra esdevenia el tercer àmbit en importància. Òbviament, els diversos tractats de pau i el reajustament de les fronteres nacionals —realitzades en acabar el conflicte— propiciaren un intens debat al qual els geògrafs aportaren escrits de caire clarament col·laboracionista amb el «nou ordre».

ELS ÀMBITS GEOGRÀFICS

La diversitat a què fèiem referència en els àmbits temàtics es mostra amb més evidència en aquest epígraf: la vocació universal de la revista propiciava un estudi sistemàtic d'àmbits espacials molt diversos, que comprenen des de les àrees rurals que envolten la ciutat de París fins als fiords bàltics o les platges cretenques.

L'objectiu d'aquest epígraf és il·lustrar quins són els escenaris recurrents i quina és la seva dinàmica temporal. Per afavorir la interpretació, hem cregut convenient diferenciar l'espai francès de la resta de l'espai europeu.

Europa. La seducció del Mediterrani

Gairebé la meitat dels articles estudiats (42%) fan referència a països europeus a excepció de França. Atesa la mobilitat de les fronteres al llarg del període d'estudi,

hem pres com a referència els àmbits estatals que es dibuixaren en el Vell Continent després de la Guerra i que s'han mantingut vigents fins fa poc.

A la llum de les dades, podem testimoniar que els països mediterranis són els més comunament tractats, amb un 33% del total, percentatge que podria ser incrementat si hom considerés la França Mediterrània.

Dins aquest àmbit, l'àrea més important és la dels Balcans, sobretot la de la comunitat sèrbia. Li segueixen en importància Itàlia i Espanya, i són molt poc significatives les referències a l'Estat grec.

Gràfic 2. L'interés per Europa

Nota: la resta de països tenen unes dades infimes o nul·les.

Els geògrafs francesos veuen en l'escenari mediterrani bona part dels ingredients per portar a terme una anàlisi de to vidaliana. En el conjunt europeu, aquest àmbit és un dels espais amb menys capacitat d'integració pel fort creixement industrial de l'època; en altres paraules, encara és possible evidenciar espais amb components tradicionals, on el lligam entre el medi i la societat són més estrets. D'altra banda, és un espai proper, conegut i amb una rica tradició i història, elements freqüents en el discurs de l'escola regional francesa. Tanmateix, aquesta associació països mediterranis-espais tradicionals no serà sempre tan nítida. No són infreqüents les referències a les àrees més industrialitzades dels països meridionals —la vall del Po (Colin, 1927), la conurbació de Barcelona (Vilar, 1929)...—, aquelles on l'espirit tradicionalista és ja molt difús.

Amb un pes relatiu molt inferior (21%), cal fer esment de l'Europa atlàntica, on hem inclòs els països del Benelux i els països britànics. De fet, gairebé la meitat de les referències estan ubicades a les Illes Britàniques, majoritàriament als seus espais urbans. En segon lloc, amb un pes moderadament alt, se situen les referències a la comunitat belga que, per llur proximitat geogràfica i afinitat lingüística, mantenen intensos lligams amb França. La resta de països implicats presenten una representació molt poc significativa.

El tercer dels grans àmbits europeus és la comunitat de parla germànica, que bàsicament cal associar a Alemanya. De fet, aquest és el país més referenciat després de Iugoslàvia (10,2%) i de la Rússia europea (9,8%). Aquest paper rellevant obeeix, en primer lloc, al protagonisme d'Alemanya en els esdeveniments polítics de l'època i, en segon lloc, a les particulars relacions entre ambdós països en els diversos enfrontaments bèl·lics precedits per la guerra franco-prussiana.

La resta d'unitats (Rússia, països de l'est i Europa nòrdica) no superen el 10% dels casos. De tota manera, Rússia ocupa el segon lloc global per països, en bona part a causa de l'interès que despertarà la consecució de la Revolució Russa. Un nombre important dels articles publicats en el període anterior a la Revolució foren redactats per Camena d'Almeida, que publicà durant vint anys escrits sobre aquest entorn.

El comportament en el temps dels àmbits geogràfics europeus mostra unes pautes insòlites. A grans trets, podríem comprovar una dinàmica paral·lela als àmbits temàtics: la progressiva substitució dels àmbits tradicionals (bàsicament mediterranis) per l'Europa dels canals i les indústries, l'Europa atlàntica. I en bona part és així. Tanmateix, en el darrer període d'estudi, hom constata una preocupació per recuperar els àmbits temàtics i territorials que havien caracteritzat la tradició vidaliana en els seus inicis, la Mediterrània i l'Europa germànica. Aquest sobtat canvi de rumb coincideix, en certa manera, amb l'evolució dels àmbits temàtics i, sobretot, amb l'anàlisi de les monografies regionals que estudiarem en la segona part de l'article.

L'increment en els estudis sobre Rússia i l'Europa eslava mostra una notable coin-

cidència amb els esdeveniments polítics. El protagonisme de Rússia és especialment notable al llarg del període 1913-1918, on s'inclou la data clau de 1917, que significa la caiguda de l'imperi tsarista i la instauració d'una república socialista. En aquest període, les referències a la Rússia europea representaven un 24% del total i ocupava el segon lloc en el context europeu, després de l'entorn mediterrani. Un comportament molt similar mostra l'Europa eslava, que al llarg del període bèl·lic és l'espai més estudiat (29%) i en la immediata postguerra encara representa un 16% del total, quan a la resta de períodes el percentatge és proper al 0%.

França rural i industrial

L'anàlisi sobre el predomini d'una regió francesa o d'una altra comporta molt més problemes que l'epígraf anterior. Hom podria haver adoptat com a unitats de referència les regions, però llur utilització no estava exempta d'entrebanca, ja que els diversos geògrafs prenen com a referència unitats geogràfiques sovint allunyades de la divisió administrativa. Per aquest motiu, s'ha adoptat una classificació composta per la recodificació de les diverses unitats que sorgiren. En alguns casos, hom fa referència a espais muntanyenc (Massís Central, Alps, Pirineus...); en altres, s'han escollit regions naturals ben delimitades (Bretanya, Normandia, Còrsega, Poitou...) o, fins i tot, els cursos fluvials.

El gràfic 3 posa en relleu el pes específic de cada entitat. La conclusió més immediata és l'elevat grau de dispersió, ja que les nou primeres àrees a penes superen les dues terceres parts de total del territori francès.

L'entitat més comuna és, sorprenentment, França entesa en la seva totalitat. Aquest fet és igualment vàlid per a la resta d'Europa, on les referències als àmbits nacionals són més freqüents que aquelles restringides als límits comarcals o regionals.

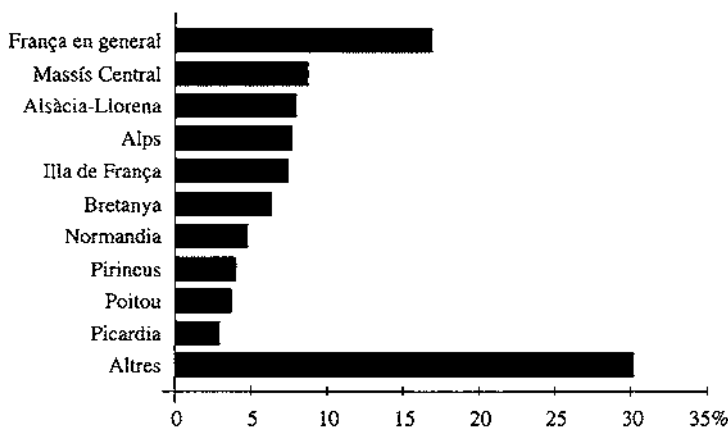
Per sota de la unitat, se situen els diversos espais muntanyenc, que conjuntament superen el 20%. Els àmbits més freqüents són, per aquest ordre, el Massís Central, els Alps i els Pirineus i, en menor mesura, Jura i els Vosges. Com més tard s'evidenciarà, existeix un lligam estret entre espais muntanyenc i temàtica tradicionalista. Geògrafs tan reputats com Blanchard restringiren el seu escenari d'estudi als Alps francesos, amb descripcions líriques i un recel mal dissimulat vers la industrialització i el progrés de les comunicacions.

Un percentatge gens menyspreable resta definit per les àrees més septentrionals del territori gal i aquelles amb un major potencial industrial i urbà: Alsàcia-Lorena, l'Illa de França.

Un dels fets més sorprenents és l'escassa rellevància de les terres mediterrànies, en contrast amb el comportament de la resta de països europeus. La Provença a penes supera el 2% de les referències i el Llenguadoc és citat en un parell de textos.

Gràfic 3. L'interés per França

LA RELACIÓ ENTRE ÀMBITS TEMÀTICS I ÀMBITS GEOGRÀFICS

Al llarg de l'epígraf precedent ja hem aventurat la hipòtesi que hom pot associar determinats àmbits geogràfics amb un tractament temàtic particular. És a dir, que el discurs de l'escola regional procurarà emmotllar-se a la realitat territorial europea.

Per a una anàlisi més sistematitzada, s'han diferenciat dos subepígrafs, on s'estudiaran, per separat, els resultats referits a Europa i als francesos.

El vell continent

El gràfic 4 posa de manifest que és l'Europa atlàntica l'àmbit europeu que rep una orientació més dissonant amb la resta d'espais. La nota més destacada és l'elevat protagonisme dels estudis econòmics, que representen globalment prop de la meitat de les referències. És en aquest espai on l'activitat industrial, el creixement urbà, l'explotació de jaciments o l'establiment d'un model agrari intensiu creixen amb un ritme més accentuat. Els geògrafs francesos veuen en els ports anglesos i les ciutats holandeses un model de desenvolupament prou diferenciat de la resta del continent.

La resta d'àmbits temàtics mostren una significació poc rellevant. Cal constatar especialment l'escassa incidència dels estudis sobre geografia física, amb un percentatge proper al 10% lluny de la *ratio* de la resta d'àmbits.

Gràfic 4. Els àmbits temàtics a Europa

	1	2	3	4	5	6	7	8
Europa mediterrània	26,6	30,4	12,7	8,9	10,1	5,1	5,1	1,2
Europa germànica	34,9	25,6	4,7	0	7,0	11,6	9,3	7,0
Rússia	25,0	25,0	4,1	4,1	8,3	20,8	8,3	4,1
Europa atlàntica	9,8	45,1	11,8	5,9	7,8	9,8	0	9,8
Escandinàvia	25,0	33,3	16,6	0	0	8,3	8,3	8,3
Europa de l'est	20,8	25,0	9,3	8,3	20,8	4,1	4,1	0

1) Geografia física; 2) economia; 3) monografies; 4) antropologia; 5) demografia; 6) geopolítica; 7) cartografia; 8) altres.

L'Europa mediterrània es caracteritza per una major incidència de les temàtiques tradicionals. En primer lloc, els estudis de geografia física representen globalment prop del 30% del total. Les anàlisis són especialment freqüents en els estats d'Espanya i Grècia, aquells que representen una morfologia més irregular i, per tant, més suggerents. També els estudis etnològics i les monografies regionals representen índexs molt superiors a la mitjana; l'etnologia es pot associar, en certa manera, al concepte vitalista de *genre de vie* i coincideix en bona mesura amb les àrees rurals italianes, sèrbies i espanyoles. L'escrit sobre la transhumància espanyola que publicà Fribourg (1910) és un clar testimoni d'aquesta línia.

Els estudis de to geopolític només tenen una incidència notable en l'àrea dels Balcans i en el període bèl·lic, de la mà d'autors com Haumont (1914-1919) o Chateigneau (1923). L'articulació nacional d'aquest entorn, caracteritzat per la convivència de diverses cultures en un mateix espai, propicià llavors una intensa controvèrsia, que s'ha perpetuat fins als nostres dies, amb la desmembració de Iugoslàvia. Hom pot resseguir en els textos de principi de segle alguns discursos que presenten ineludibles ressons amb les declaracions més actuals.

La característica més notòria dels estudis sobre l'Europa germànica és l'alta incidència de la geografia física. Aquest fet respon a la tradició d'aquesta mena d'estudis en la geografia alemanya, que inicialment mostrà una clara influència en la revista francesa. En els darrers anys, l'interès per la comunitat germànica pot equiparar-se en bona part amb l'estudi de l'Europa atlàntica, si bé la preocupació pels aspectes geopolítics mai no serà abandonada.

En la resta d'àmbits, el baix nombre de referències determina una baixa representativitat dels valors absoluts. Tanmateix, cal fer esment de l'elevada incidència dels temes geopolítics a Rússia i a l'Europa eslava. L'Europa nòrdica mostra com a dada

Gràfic 5. Els àmbits temàtics a França

	1	2	3	4	5	6	7	8
Bretanya	31,81	45,45	4,54	4,54	4,54	0	9,09	0
Massís Central	29,03	32,26	22,58	9,68	3,22	0	0	3,22
Alps	44,83	17,24	6,9	10,34	6,9	0	3,44	10,34
Illa de França	33,33	48,14	18,52	0	0	0	0	0
Alsàcia-Lorena	13,8	51,72	0	3,45	10,34	10,34	10,34	0

1) Geografia física; 2) economia; 3) monografies; 4) antropologia; 5) demografia; 6) geopolítica; 7) cartografia; 8) altres.

més significativa l'elevat nombre de monografies regionals, molt probablement a causa del desconeixement que hom té d'aquestes terres i que obliga a un emmarcament dels aspectes físics i humans de l'àrea d'estudi.

L'espai francès

Una bona part de les conclusions que es desprenen de l'epígraf anterior poden fer-se extensibles al cas francès. Hem optat per analitzar els cinc espais més representatius, a excepció de l'Estat francès: Bretanya, Massís Central, els Alps francesos, l'Illa de França i la França de l'Est (l'Alsàcia i la Lorena). En primer lloc, aquets àmbits representen realitats geogràfiques prou diferenciades per permetre una anàlisi comparativa. D'altra banda, el nombre d'articles de la resta d'àrees és tan reduït que podria donar lloc a importants biaixos.

El gràfic 5 il·lustra els resultats obtinguts. A la llum d'aquestes dades, podem evidenciar un comportament paral·lel a l'europeu:

1. Un nombre de regions sobresurten per la hipertròfia de l'estudi econòmic. A l'Alsàcia-Lorena i a l'Illa de França, el pes d'aquesta temàtica se situa entorn del 50%, molt superior a la mitjana global(32%). Sens dubte, aquests són els territoris més desenvolupats del país gal. Inversament, en aquests mateixos espais, hi ha altres temes que tenen una significació molt poc rellevant: l'etnologia o la geografia física. Potser la dada més dissonant sigui l'elevat percentatge de les monografies regionals a l'Illa de França. Menys sorprenent és la forta incidència a les regions d'Alsàcia i Lorena dels aspectes geopolítics, derivats del litigi amb Alemanya, i en menor mesura, les referències cartogràfiques.
2. En un terme oposat, se situen els espais muntanyencs, els Alps i el Massís Cen-

tral, que esdevenen als ulls dels *Annales de Géographie* unes de les àrees més marginals del món francès.

Els estudis sobre els Alps reuneixen tots els ingredients del que podria ser el paradigma de tractament clàssic de l'espai. L'ínfima rellevància dels aspectes econòmics contrasta amb l'elevat pes de la geografia física i l'etnologia. Al Massís Central, el contrast no és tan evident, ja que el pes de les activitats econòmiques és superior. Amb tot, l'elevat nombre d'estudis etnològics i, sobretot, monografies regionals, testimonien un tractament marcadament contrastat amb els àmbits anteriors.

3. La Bretanya evidencia una gràfica molt propera al primer cas. Tanmateix, aquests índexs globals són el resultat d'una evolució temàtica molt particular. Inicialment, la Bretanya —tal com hem apuntat amb anterioritat— fou considerada un àmbit idoni per a l'anàlisi geogràfica vidaliana; així, Robert (1904) estudià la població, H. See (Musset, 1907) les classes rurals i Vallaux (1905) la vida pagesa. Posteriorment, els estudis se centraran amb preferència en la xarxa portuària, sobretot a partir dels escrits de Levainville i Vacher, que privilegien aquest espai com a porta de contacte amb les Illes Britàniques.

LES MONOGRAFIES REGIONALS

L'escola vidaliana assimilà la perspectiva funcionalista com un dels pilars bàsics de llur concepció epistemològica. El funcionalisme considerava la realitat com a un conjunt articulat d'unitats històriques, socials i espacials clarament diferenciades i amb una certa autonomia funcional. Per aquest motiu, el coneixement del *tot* (articulació d'aquestes unitats) només es pot assolir després d'haver considerat minuciosament —monogràficament— cadascuna de les unitats bàsiques presents. Així doncs, la recerca de formulacions generalitzadores quedava relegada i en el seu lloc es proposava l'estudi detallat de les unitats diverses i úniques. La monografia regional esdevenia el model clàssic d'explicació geogràfica.

El debat més intens de l'escola serà la pròpia definició de regió. Al llarg del temps, hom constatarà una evolució significativa: la tradició des de la regió natural vidaliana vers la regió funcional. Així, si la concepció regional de Vidal de la Blache estava inicialment impregnada d'un interès ecològic («La recerca de les relacions entre l'home i el medi en un fragment concret de la superfície terrestre»), els darrers geògrafs de l'escola francesa procuren integrar els factors econòmics, industrials i urbans i la seva lectura geogràfica.

Aquesta evolució del model clàssic de monografia regional vers una explicació més funcional revelarà una dinàmica complexa, en la qual es poden perfilar quatre períodes:

1. El model clàssic (1903-1912)
2. La transició metodològica (1913-1921)
3. El triomf de l'economicisme (1922-1927)
4. El retorn (1928-1933)

La descripció de cadascun d'aquests períodes ocuparà els epígrafs següents, que precedeixen les conclusions finals d'aquest article.

El model clàssic (1903-1912)

Els primers anys de la revista coincideixen amb la consolidació del que podríem considerar el model clàssic d'anàlisi geogràfica de l'escola vidaliana. La preocupació essencial és copsar els vincles que s'estableixen entre el medi físic i les societats humanes. Tanmateix, l'interès pels agents físics és comunament molt superior a l'estudi de les activitats humanes.

Un exemple significatiu de les monografies de principi de segle és l'anàlisi que Blanchard (1903) fa de la vall d'Orleans:

En el primer epígraf, aborda la delimitació de la regió, un dels punts més controvertits dels escrits inicials.

A continuació, s'aborden els aspectes físics, amb un èmfasi especial en la constitució geològica del terreny. Presenta igualment un protagonisme notable l'estudi hidrològic. En canvi, les referències al comportament climàtic hi són gairebé nul·les.

Finalment, s'encaren les activitats humanes, que es limiten a les explotacions agrícoles (formes de propietat, tipus de conreu...) i al poblament. El to és marcadament antropològic.

Amb escasses variacions, alguns altres autors adoptaren el mateix model, sempre amb un major interès per la geografia física i una vocació antropològica en l'anàlisi humana.

Un dels temes més freqüents en aquestes referències és el lligam entre medi i societat. L'esperit possibilista de l'escola regional francesa concep aquesta relació com un joc d'interaccions en què el medi proposa, però no imposa. Les formes de vida són el resultat d'una resposta particular de la societat a les condicions físiques.

No és estrany que les consideracions de geografia humana integrin sempre el concepte de *genre de vie*. Aquestes formes de vida són un conjunt funcionalment articulat d'activitats que, cristal·litzades per la força del costum, expressen formes d'adaptació o de resposta dels diferents grups socials al medi geogràfic.

De tota manera, una lectura atenta dels articles testimonia un cert convenciment que, en darrera instància, el protagonisme del medi físic és cabdal per explicar les diverses

formes de vida. Així, Demangeon —en referir-se a la muntanya del Limousin— i Blanchard —en un article sobre la vall d'Orleans— s'expressen en aquests termes:

Telles sont les conditions physiques du Val. Nous allons examiner quelles conséquences en résultent pour les productions végétales et animales d'abord, pour l'homme ensuite (Blanchard, 1903, 317).

Toutes ses conditions de sol, relief, de climat et de position pésent sur l'existence des hommes et imposent une orientation originale à l'exploitation du sol (Demangeon, 1911, 323).

Geogràficament, els àmbits més comuns són les àrees rurals, on les interaccions entre medi i societat són més clares. Arbos (1910) estudia la plana del Rosselló; Levainville (Camena d'Almeida, 1910), el Morvan; Vallaux (1910), la Baixa Bretanya, i Martonne (Gallois, 1903), la Valàquia. Són àrees encara perifèriques en relació a les primeres aglomeracions urbanes i industrials.

Tanmateix, hom pot testimoniar les primeres referències que constaten el pas del *progrés*. Inicialment, els geògrafs es limiten a constatar que alguns agents (desenvolupament de les comunicacions, societat urbana...) comencen a desfer els vincles entre societat i medi. No existeix, com més endavant constatarem, una valoració negativa o almenys reticent. Són apunts més o menys neutres.

Moltes de les primeres referències no són sinó recensions de les diverses tesis que es llegiren en la primera dècada d'aquesta centúria. És un moment en el qual l'escola regional està perfilant els seus fonaments i aprofita els *Annales* com a mitjà publicitari. Les recensions són un bon moment per donar a conèixer les regles de joc de la nova geografia. Així, Vidal de La Blache (1905) i Gallois (1903) aprofiten els seus respectius comentaris sobre la plana picarda de Demangeon i la Valàquia de Martonne per remarcar els procediments metodològics possibilistes.

En definitiva, al llarg dels seus primers anys, la revista fou testimoni de la consolidació de l'escola regional francesa, que va concebre la monografia regional com l'exemple més acabat d'anàlisi geogràfica. Aquestes primeres monografies presentaven tots els ingredients de l'esperit més clàssic de l'escola regional vidaliana. El medi físic, allunyat del seu paper d'agent causal únic, condicionava les societats humanes de les diverses regions fins configurar formes de vida, *genres de vie*, que impregnaven el territori d'un esperit particular.

La transició metodològica i la instrumentalització dels *Annales* (1913-1921)

El 1913 surten a la llum dues referències que marquen, en certa manera, un punt d'inflexió respecte al model que hem anomenat clàssic: l'estudi del Revermont per Chabot (1913) i l'anàlisi del Sandzak de Novi Pazar de Gravier (1913).

Les planes que Chabot dedica dins els *Annales* a la regió càrstica del Jura, el Re-vermont, mostren importants punts de divergència respecte a les monografies que havíem descrit en el primer període:

L'especificitat més singular és l'escàs protagonisme del medi físic, que esdevé més un marc de presentació que un agent condicional de les activitats humanes. El particular pols ente la geografia humana i la geografia física es decanta a favor de la primera.

L'altra singularitat és el tractament de la societat. El to antropològic és cada vegada més llunyà i es substituït per plantejaments economicistes. L'hàbitat, les formes de propietat o els costums regionals són reemplaçats per l'estudi de la dinàmica de la producció agrícola o el comportament de les variables demogràfiques.

Els canvis discorren paral·lels a una metamorfosi de la metodologia de treball i àdhuc al mateix estil d'exposició. L'esperit descriptiu i el llenguatge líric, sense desaparèixer, deixen pas a les taules estadístiques i a un estil més impersonal.

L'estudi de Gravier sobre l'àrea dàlmata de Sandzak mostra un esperit més clàssic, però revela un tarannà molt característic d'aquest període: l'interès pels temes geopolítics. La incursió de la política dins l'anàlisi geogràfica arriba al seu punt culminant el 1919, amb el desenllaç a Versalles del conflicte bèl·lic, on l'estudi geogràfic justifica els violents moviments de fronteres i la reestructuració dels estats europeus. La revista esdevé, en aquest moment, un instrument al servei dels vencedors. Gallois (1919), que havia participat en l'assessorament de la seva redacció, escriu un detallat document sobre les implicacions geogràfiques de la Pau de Versalles.

D'ençà de la signatura de l'armistici, se succeeixen a la revista un seguit d'articles —amb una estructura monogràfica— referits als nous països. Així, Demangeon (1920b) escriu sobre Bulgària, Martonne (1920) a propòsit de la Txecoslovàquia o Eissemann (1920) sobre l'atrofiada Hongria. Martonne (1921), que coneix molt bé la Valàquia, escriu també sobre Rumania, alhora que Chataigneau (1921) afrontà una de les entitats més polèmiques, Iugoslàvia.

Però no podem parlar de ruptura sinó —amb més propietat— de transició. Economicisme i geopolítica són els nous convidats a una escola que encara manté molts ingredients del model clàssic. Així, Faucher (1914-1915) articula el seu escrit sobre la plana de Valence partint de la constitució física de les àrees que la integren i les formes de vida que s'hi desenvolupen. Reverdy (1917) realitza un exercici monogràfic brillant amb un to rigorós i unes descripcions molt vives, el geògraf s'interessa per les formes humanes solidàries amb el seu entorn. L'estructura de la casa, la disposició dels edificis o les formes d'intercanvi dels productes agrícoles.

De tota manera, l'avanç econòmic i industrial de l'època va motivar el convenciment que el model clàssic d'anàlisi regional que havia estat dissenyat per a les estructures tradicionals començava a ser superat. Les referències són més freqüents que en el període anterior i, a diferència d'aquest, aflora una sensació de desconfiança. Per a alguns

autors, el progrés ha implicat la pèrdua dels valors tradicionals, substituïts per una certa decadència, que cristal·litza en la disfunció entre societat i medi. Revert (1920) es lamenta de l'abandonament dels boscos de Perseigne, en contrast amb les seves potencialitats. Capot-Rey (1919), en un article que recorda la retòrica ambientalista, analitza el despoblament de Lot-en-Garonne, que atribueix a una decadència global.

Le mal est profond, puisque depuis soixante ans il a des racines non plus seulement dans le régime de la propriété, mais encore dans les habitudes et les moeurs de la race (p. 69).

En definitiva, el període estudiat ha obert una profunda fissura dins la rígida estructura de l'anàlisi monogràfica, amb la introducció de les activitats econòmiques i el paper col·laboracionista de la revista en la justificació del nou mapa europeu. De tota manera, aquests nou anys són més una tradició que una ruptura, ja que molts autors preserven el vell discurs vidalià sobre la necessitat d'una anàlisi ecològica, el protagonisme del medi físic o el vessant antropològic dels estudis humans.

L'Europa de les factories i els canals (1922-1927)

L'estudi que surt a la llum el 1922, en el qual Choveaux analitza el bosc de Dean, sintetitza els trets essencials d'aquest període:

La geografia física ha esdevingut un convidat de pedra, un mer capítol introductori per emmarcar l'escenari d'estudi.

Els estudis sobre les activitats humanes han perdut el seu contingut antropològic o etnològic per emfasitzar el pes de les activitats econòmiques. Tot i afrontar una àrea rural, l'autor cerca l'explotació dels recursos naturals, els moviments de població, els signes d'industrialització...

Òbviamment, aquest canvi temàtic està basat en una marcada transformació metodològica, on les descripcions acurades, els recurs als arxius i el pes del treball de camp són substituïts per la relació d'estadístiques i taules explicatives.

Existeix una ineludible consciència del *canvi*, del *progrés*, en el sentit més neutre del terme. Així doncs, la gran majoria d'obres fan referència a un *abans* i un *després*.

En definitiva, al llarg d'aquests anys, es pren sense ambigüïtats la via intuïda ja en el període anterior: l'estudi economicista del Vell Continent. Un altre aspecte molt significatiu és la total dissolució del contingut geopolític de les monografies del període anterior. Només Dalmay (1924), en l'escrit monogràfic sobre la Rutènia txeca, dedica un capítol als aspectes polítics.

En aquests estudis, l'estructura de l'article no respon a una sistematització apriorística, sinó que s'adequa a la realitat territorial; en altres paraules, només s'analitzen aquells capítols que són d'interès en el context geogràfic. Per aquest motiu, podem aventurar la hipòtesi que al llarg d'aquest període l'escola regional francesa flexibilitza al seu to corològic, que és complementat amb un major esperit temàtic. Així, Deffontaines (1924) articula el seu exercici sobre la Gresigne (Massís Central) sobre la base de quatre capítols: presentació, el bosc, la pedra i l'agricultura. D'altra banda, Bressow (1924) basa la seva descripció de Belle-en-Mer (Bretanya) a partir de les activitats més significatives: la mar i l'agricultura.

Si en els anys precedents, el major nombre de referències a les monografies eren recensions de tesis o obres publicades, ubicades en el capítol de notes de la revista, en aquest període la major part de textos apareixen com a articles. Són molt infreqüents les notes a estudis publicats i quan aquestes són publicades no eviten dissimular una velada crítica sobre la inconveniència del seu mètode, com el comentari de Martonne (1926) amb relació a la tesi que llegí Cholley sobre els Pre-alps de Savoia. Podríem deduir que neix una certa dissociació entre la geografia vidaliana més acadèmica, que no abandonà el model clàssic i els *Annales* adoctrinats vers una monografia més funcional i adaptada a la nova Europa.

En suma, en el curt espai de sis anys, l'escola dels *Annales* aposta decididament per un model explicatiu que veu en el medi físic un factor amb un protagonisme molt lleu, que aborda les activitats humanes amb un esperit decididament economicista i que testimonia la transició de les societats tradicionals vers una Europa molt més dinàmica.

Els darrers anys de la indecisió (1928-1933)

Resulta complex avaluar les darreres obres monogràfiques del període estudiat. Segons la dinàmica precedent, hom podria projectar una afirmació de l'estudi economicista, però, tal com ja hem aventurat en els capítols inicials, els darrers anys tenen molts trets d'involució, de retorn a un model tradicional d'explicació del territori.

En efecte, el medi físic ha recuperat el seu valor explicatiu i deixa el paper d'actor secundari per esdevenir protagonista. Així, per exemple, la monografia que Chataigneau (1928) dedica a Sarajevo està caracteritzada per un clar predomini de l'anàlisi del medi físic. No és estrany, doncs, que es recuperi el caràcter explicatiu del medi en detriment de les activitats humanes. Per aquest motiu, Kant (1932) veu en un condicionant físic (la glaciació) la clau de volta de l'estructura territorial d'Estònia.

De tota manera, la recuperació d'alguns elements del model clàssic no indica que les monografies de principi de segle fossin similars a les publicades en la dècada dels trenta. En primer lloc, perquè existeix un precedent immediat d'estudi amb vocació econòmica, amb una forta implantació. I, en segon lloc, perquè la realitat europea s'ha

vist sensiblement modificada en trenta anys. Tots els articles mostren, doncs, una clara referència a la disgregació de la societat tradicional i la forta incidència del desenvolupament econòmic: la industrialització, la societat urbana, les comunicacions...

No és senzill, en aquests termes, explicar aquest viratge metodològic. Podríem aventurar una hipòtesi: la incapacitat aparent de l'escola regional —els fonaments de la qual havien estat bastits per explicar un altre territori— per adaptar-se als violents canvis de l'Europa de principi de segle. Fou potser el desencís dels geògrafs dels anys trenta el que els impulsà a cercar en els clàssics les arrels dels seus plantejaments.

Sigui com sigui, a les portes de l'Europa del feixisme, l'escola regional francesa mostrava —a la llum de la seva revista més representativa— una relativa confusió epistemològica i un cert enyor vers els primers escrits dels deixebles de Paul Vidal de la Blache.

A TALL DE CONCLUSIÓ

El continent europeu era, a principi de la present centúria, testimoni de violentes transformacions territorials que desdibuixaren el model noucentista. En certa manera, l'escenari en el qual s'havia inspirat l'edifici epistemològic de l'escola regional francesa és substituït per un entorn en què —almenys aparentment— les relacions entre el medi físic i les societats humanes són poc evidents.

L'adaptació del cos teòric i metodològic a la realitat europea sembla caracteritzada per una evolució no lineal, ja que en els darrers anys del període d'estudi hom constata una involució, un retorn al model més clàssic.

Així, l'interès creixent que mostrà la revista vers l'Europa Atlàntica i la temàtica més economicista es veié truncat en el darrer període, en què es reprenen els escenaris tradicionals (preferentment mediterranis) i es renova l'interès per les societats agrícoles. De la mateixa manera, les monografies que apareixen a la revista interrompen la seva vocació funcional —que havien manifestat a mitjan anys vint i, en gran mesura, retroben l'explicació ecològica, la recerca dels lligams entre medi i societat.

Sobtadament, existeix una inquietud per renovar l'esperit més clàssic de la Vella Escola. Les raons d'aquest brusc viratge són complexes. En els darrers paràgrafs de l'epígraf anterior assajàvem una explicació: la incapacitat de l'escola per readaptar llur model a la nova societat la seduf a renovar les seves arrels, a cercar en els primers escrits la clau de volta dels seus exercicis geogràfics.

De tota manera, no seria prudent construir grans explicacions a partir de referències tan diferents. De fet, *els Annales de Géographie* eren un element més de la fructífera literatura geogràfica de l'escola francesa. Per tant, optarem per tancar aquest escrit no amb respostes concloents, sinó amb nous interrogants:

La imatge que els *Annales* construí sobre l'escenari europeu, en quins termes difereix de la imatge de la resta de continents?

Existeix una dissociació entre la geografia institucionalitzada —que donà peu a un volum considerable d'obres monogràfiques amb un esquema més o menys rígid i la revista, o els *Annales* foren sempre testimoni del comportament acadèmic de l'escola regional?

Quin paper hauria jugat la *burocratització* de la geografia acadèmica —palesa per exemple en l'increment desmesurat del nombre d'articles i autors dels darrers anys i la primacia dels interessos curriculars a la manca d'aportacions al paradigma possibilista en els darrers anys?

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ARBOS, P. (1910), «La plaine de Rousillon», *Annales de Géographie*, 150-168.
 —(1912), «La vie pastorale en Tarantaise», *Annales de Géographie*, 323-345.
 BLANCHARD, R. (1903), «La Val d'Orleans», *Annales de Géographie*, 307-323.
 BRESSOW, M.M. (1924), «Belle-en-Mer», *Annales de Géographie*, 336-351.
 CAMENA D'ALMEDA, P. (1910), «Le Morvan, d'après l'ouvrage du capitain J. Levainville», *Annales de Géographie*, 74-78.
 CAPOT-REY, R. (1919), «La dépopulation dans le Lot-et-Garonne», *Annales de Géographie*, 64-70.
 CHABOT, G. (1913), «Le Rervermont: Etude sur une région karstique du Jura méridional», *Annales de Géographie*, 399-416.
 CHATAIGNEAU, Y. (1923), «Le problème macédonien», *Annales de Géographie*, 273-278.
 —(1928), «Le bassin de Sarajevo», *Annales de Géographie*, 306-327.
 CHOVEAUX, A. (1920), «L'influence des engrais marins sur les rives du golfe du Morbihau», *Annales de Géographie*, 417-425.
 COLIN, E. (1927), «L'aménagement du Pô», *Annales de Géographie*, 72-74.
 DALMAY DE LA GARENNE (1924), «La Ruthénie tchécoslovaque. Russie subcarpathique», *Annales de Géographie*, 443-456.
 DEFONTAINES, P. (1924), «La Grésigne», *Annales de Géographie*, 430-442.
 DEMANGEON, A. (1910), «Le relief du Limousin», *Annales de Géographie*, 120-149.
 —(1911), «La Montagne dans le Limousin. Etude de géographie humaine», *Annales de Géographie*, 316-337.
 —(1920a), «L'habitation rurale en France», *Annales de Géographie*, 352-375.
 —(1920b), «La Bulgarie», *Annales de Géographie*, 401-416.
 —(1922), «Etat économique de l'Allemagne», *Annales de Géographie*, 269-272.
 —(1924), «Dordrecht. Evolution économique de la Grande-Bretagne», *Annales de Géographie*, 365-373.
 EISENMANN, (1920), «La nouvelle Hongrie», *Annales de Géographie*, 321-333.
 FRIBOURG, A. (1910), «La transhumance en Espagne», *Annales de Géographie*, 231-244.
 GALLOIS, L. (1919), «La paix de Versailles: les nouvelles frontières de l'Allemagne», *Annales de Géographie*, 241-248.
 GRAVIER, G. (1913), «Le Sandzat de Novi Pazar», *Annales de Géographie*, 41-67.
 HAUMANT, E. (1914-5), «La nationalité serbo-croate», *Annales de Géographie*, 45-59.
 —(1919), «Les frontières historiques de la Serbie», *Annales de Géographie*, 144-147.

- KANT, E. (1932), «L'Estonie», *Annales de Géographie*, 460-480.
- MARTONNE, E. de (1920), «L'Etat tchécoslovaque», *Annales de Géographie*, 161-181.
- (1921), «La nouvelle Roumanie», *Annales de Géographie*, 1-31.
- MOREAU, F. (1920), «Sur les confins du Limousin et des Charentes. La vie rurale dans la région de Confolens et de Chabanais», *Annales de Géographie*, 182-198.
- MUSSET, R. (1907), «Les classes rurales en Bretagne d'après H. Sée», *Annales de Géographie*, 364-368.
- REVERDY, G. (1917), «De la Haute vallée du Thoré à la plaine de l'Aude», *Annales de Géographie*, 175-188.
- REVERT, J. (1920), «La Forêt de Perseigne», *Annales de Géographie*, 306-310.
- VACHER, A. (1904), «Montluçon: Essai de géographie urbaine», *Annales de Géographie*, 121-137.
- VALLAUX, C. (1905), «L'évolution de la vie rurale en Basse Bretagne», *Annales de Géographie*, 36-51.
- (1910), «La Montagne Noire de Basse Bretagne», *Annales de Géographie*, 209-230.
- VIDAL DE LA BLACHE, P. (1905), «La plaine picarde (par A. Demangeon)», *Annales de Géographie*, 265-270.
- VILAR, P. (1929), «La vie industrielle dans la région de Barcelone», *Annales de Géographie*, 339-365.